

Sonja Horn és *Monika Grass* bevezetője a korai újkori egészségügyi struktúrákat elemzi, főleg ausztriai szempontból, az orvostörténeti irodalomjegyzék is ehhez igazodik. Kezdeményezésük nélkül nem készülhetett volna el D. Szakács Anita kivételesen szép kiadványa, mégis a kiadott végrendeleteket elemző bevezetőnek jobban örültünk volna, mert a közölt szöveghez csak áttételesen van köze, noha értékes anyag. Csak dicsérhetjük azt, hogy *Turbuly Éva* levéltár-igazgató kiadóként befogadta a kötetet. A kétnyelvűség pedig bekapcsolja a munkát abba a kultúrkörbe, amelynek szomszédságában és intézményes szövetében ezek a szakmák születtek. A Soproni Levéltár új kiadványa így a magyar levéltárügy, valamint a magyar és osztrák orvoslástörténet nyeresége egyben.

SZENDE KATALIN

Dominkovits Péter: „Egy nemzetek lévén...” A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején.
Budapest, 2006. 198 p.

A 16–17. század fordulója válságos időszak volt a magyar történelemben. A 16. század második felében látens módon, a felszín alatt felgyülemelő politikai, vallási és társadalmi feszültségek ekkor, a tizenötéves háború (1591–1606) és az ennek záróakkordjaként lezajlott Bocskai-felkelés idején elemi erővel törtek ki, és óriási veszteségekkel járó, véres konfliktusok sorozatát okozták. Bocskai István 1605 márciusában a nyugat-dunántúli rendekhez intézett kiáltványa, amelyből a kötet címét adó idézet is származik, a feszültségek és a megosztottság ellen érvelt – a valóságban ennek éppen az ellenkezője volt tapasztalható. Dominkovits Péter főlevéltáros, a kora-újkori Nyugat-Dunántúl társadalma kitűnő kutatójának friss koncepciójú, műfaji határokat keresztező kötete ennek a válságos időszaknak a helyi és regionális vetületét tárja az olvasók elé.

A kötet első része, mintegy száz oldal terjedelemben, monografikus alaposágú helyzetképet ad a régióról az 1605. évben, illetve az azt megelőző és közvetlenül követő időszakban. Vezérfonala az összehasonlítás: Sopron szabad királyi várost és Sopron vármegyét Szombathely püspöki mezővárossal és Vas vármegyével; a polgárság állásfoglalását a nemesivel veti össze, ugyanakkor egybeveti a korszakra vonatkozó magyar történetírást is az osztrák tradícióval. Az első alfejezet különösen figyelmesen olvasandó: itt mutatja be a szerző az eseménytörténet különböző felfogásait, amelyhez elengedhetetlen az események – esetenként többszöri, több nézőpontból származó – leírása, a kortárs Istvánffy Miklóstól a modern történetírást képviselő Benda Kálmán és Nagy László

munkásságáig, míg a határ túloldaláról Harald Prickler és Karl Gutkas művei emelendők ki. Visszatér a témához a korabeli szemtanúk (Lackner Kristóf, Faut Márk, Payr György) és a helytörténetírás (Bél Mátyás, Gamauf Gottlieb, Payr Sándor valamint a szombathelyi Kunc Adolf) szemszögéből is.

A következő tematikai egység, a „lokális társadalmak” többes számú címe is a megosztottságot sugallja. Itt a kötet többi részénél szélesebb kronológiai spektrumban, a 16. század közepétől a 17. század elejéig mutatja be az említett két város és vármegye lakóit, birtokviszonyait, vagyoni tagozódását. A szakirodalom eddigi részeredményei mellett a szerző új kutatásai alkotják a fejezet gerincét. A szélesebb háttérre azért is van szükség, hogy nyilvánvalóvá váljanak a harci cselekmények által okozott rendkívüli pusztítások. Példaként hadd utaljak a Sopron vármegye adózó házainak számát összegző táblázatra (35. o.): az 1598. évi 4974-ről hat év alatt 1041-re, míg ezután újabb négy év alatt, 1608-ig 327-re csökkent az adóegységek száma! Hasonló szomorú képet mutat Sopron város jobbágyközségeinek pusztulása: az 1601. évi 148 adóegységből 1608-re mindössze 14 maradt fizetőképessé (82. o.). A háború megrázkódtatásait más oldalról érzékelteti a helyi igazgatás fennakadása, a városi és vármegyei közgyűlések elmaradása, amit a jegyzőkönyvekből kimaradt időszakok jeleznek. A jegyzőkönyvek minden eddiginél alaposabb vizsgálata, feldolgozása, amely a szerző munkásságában eddig is fontos helyet foglalt el (elég legyen itt Szombathely 1606 és 1617 valamint Győr városa 1600 és 1616 közti tanácsülési és törvénykezési jegyzőkönyvei regesztáinak összesen 6 kötetnyi terjedelmű kiadására emlékeztetni) a jelen kötetben is fontos új megállapításokra vezetett.

Igen tanulságos a különböző nemesi családok állásfoglalása: nemzetiségi és vallási hovatartozástól függetlenül nagy többségük az uralkodó pártján maradt. Ebben kulcsszerepet játszott Batthyány II. Ferenc, aki nemcsak saját familiárisait, hanem más főrendű családokat is a király iránti hűségre buzdított. A család levéltárának szerencsés fennmaradása, amelyet például a kereskedelemről vagy az információ-áramlásról szóló alfejezetekben is alaposan kiaknázott a szerző, a Dunántúl kora-újkorai történetének megismerésére egyedülálló lehetőséget ad. Dominkovits Péter kiemeli, hogy egyedül azok a nemesek álltak a felkelők mellé, akik ettől birtokaik megtartását vagy gyarapítását is várták, mint Nádasdy Tamás nádor azonos nevű unokaöccse, aki egyúttal közeli rokonával kötött házasságának jóváhagyását is remélte, és Szerdahelyi Dersffy Ferenc (ld. leveleiket 11., 36., 39., 44. sz. alatt a kötet forrásközlő részében). A térség legbefolyásosabb egyházi főrendje, Hetési Pethe Márton, a győri püspöki szék adminisztrátora (egyúttal a kalocsai érseki stallumot és számos világi tisztséget is betöltötte) szintén a felkelőkkel szemben foglalt állást, és a támadások elől Bécsbe menekülve érte a halál. A politikai érzékenységre ellenére a vallási különbségek, valamint a Fertőrákos birtoklása felett Sopron és a győri püspökség között fennálló évszázados érdekellentét miatt a főpap és a város között nem

alakult ki együttműködés. Pethének a kötetben közölt levele (15. sz.) csak a városban tárolt bora megőrzésére vonatkozik. Itt jegyzem meg, hogy hasznos lett volna a tanulmány szövegében közvetlenül (a sorszámokra hivatkozva) is utalni a forrásközlő részben megtalálható dokumentumokra, amiket így az olvasó könnyebben tudna az esemény- vagy társadalomtörténeti megállapításokkal egybevetni.

A tanulmánynak a Soproni Szemle olvasóinak érdeklődésére talán leginkább számot tartó része Sopron 1605. évi ostromait mutatja be, amely a dunántúli hadműveletek legnagyobb hatású eseménye volt. Dominkovits Péter a több szálon futó helyi történeti hagyomány és más személyes vonatkozású források, így Lackner Kristóf és felesége a közelmúltban szintén általa közreadott végrendelete segítségével plasztikusan, de kellő forráskritikával ábrázolja azt az óriási szenvedést, félelmet és veszteséget, amelyet a város számára ezek a hónapok jelentettek. A közölt dokumentumok jó része is erre az eseménysorra vonatkozik. Képet kapunk a Sopronon belüli érdekellentétekről is: arról, hogy volt a városban egy réteg, amely vallási okokból a felkelőket támogatta volna. Hogy mégsem ez a szempont kerekedett felül, az minden bizonnyal geopolitikai indokokkal, azaz a bécsi udvar közelségével magyarázható. Az ostrom leírását hasznosan egészítette volna ki a sok, szépen reprodukált metszet mellett egy, a város alaprajzát: utcáit és védműveit bemutató térkép. Ennek segítségével a korabeli topográfiában kevésbé járatos olvasó is azonosíthatta volna a Mészárosok utcáját (66. o.) a mai Templom utcával, az utóbbit nem tévesztve össze a külváros felprédálása kapcsán (69. o.) említett Templom utcácskával, azaz a mai Hegy utcával. Könnyű lenne egyszersmind belátni, miért sikerült a háromszoros falgyűrű védelmében visszaverni az erős túlerőben levő támadókat.

Legalább ennyire drámai volt az ostrom hatása Szombathely életében is, amelyet azonban csak közvetett források segítségével, többek között a jegyzőkönyvek hiátusai és a későbbi perek alapján lehet megítélni. Az ellenség mellett nagy pusztítást okoztak a város védelmére oda vezényelt vallon zsoldosok is. A két nagyobb város sok tekintetben eltérő sorsából levont következtetéseket egészíti ki a régió kisebb mezővárosai (Körmend, Kőszeg, Sárvár, Szentgotthárd) hadi eseményeinek összegzése. A térség főbb uradalmi között olvashatunk Sopron város jobbágyközsegeinek fent említett pusztulásáról, a Batthyány uradalmak helyzetét pedig Zimányi Vera kutatásai alapján foglalja össze a Szerző.

A tanulmány zárófejezetei a háborús éveknek az információ-áramlásra és a kereskedelemre gyakorolt hatását követik nyomon. Ez utóbbi esetében különösen figyelemre méltó, hogy bár a háború érzékelhető kiesést okozott a forgalomban, a hagyományosan erős üzleti kapcsolatok, például Szilézia és Morvaország felé, néhány hónapon belül helyreálltak. Szintén a háborús év pusztításaival kapcsolható össze számos, a numizmatikai szakirodalomban közölt érem-

kincslelet elrejtése. Felmerülhet a kérdés, hogy vajon milyen más, a régészeti kutatások (így például a szombathelyi Fő tér 1990-es években végzett feltárása) során pusztulási réteggként azonosított jelenségek írhatók még az 1605-ös esztendő számlájára? Végül a „Kitekintés” a háborús sebek begyógyulását, a birtokforgalom és a hétköznapi élet kereteinek helyreállítását vetíti előre. Mindezekon túl áttételesen az 1605. év kihatásai között említhető a szomorú tapasztalatok alapján a soproni belváros védműveinek korszerűsítése és legfőképpen a felkelők által teljesen felprédált külváros falának 1617 és 1627 közötti kiépítése, amely jó 200 évre véglegesítette a város területi kiterjedését.

A kötet második nagy egysége Sopron város levéltárának egyedülállóan gazdag anyagából közül 60, gondosan kiválasztott dokumentumot az események sűrűjéből, valamint a város ostromai utáni hónapokból, az 1605. május 23. és december 29. közötti időszakból. A levelek címzettje szinte minden esetben a város (azaz a polgármester, a városbíró és a tanács), feladói a város tágabb környékén élő egyházi és világi személyek, az uralkodót képviselő Mátyás főherceg, illetve egyes települések közössége. Szerepelnek dokumentumok a felkelőktől (pl. Némethy Gergely hajdúkapitánytól, 5. sz.); azoktól a fent említett főuraktól, akik Bocskai csapatainak oldalára álltak, de a többség – a város helyzetéből adódóan – az uralkodó hűségén maradt feladóktól származik. Fontos szerepet vitt a város bécsi „lobbistája”, más szóval ágense (a forrásokban: *factor/factor*), Michael Rues, aki a Habsburg vezetés alatt álló csapatok mozgásáról tájékoztatta a tanácsot (7., 12., 13., 16., 17. sz.). A levelek íróinak széles köre és a bennük tárgyalt témák sokfélesége egyúttal a soproni városvezetés nagy tekintélyét és regionális vezető szerepkörét is jól érzékelteti. Figyelemre méltó emellett az írásbeliség extenzív használata és a három nyelv (a korábban is használt latin és német mellett a magyar is!) párhuzamos jelenléte, amely egyúttal a források kiadóját is komoly, de példamutatóan megoldott feladat elé állította. Feltétlenül kiemelendőnek tartom azt a pontos és aprólékos munkát, amellyel a forrásokban található hely- és személynevek azonosítását a szerző elvégezte. A kiadványt a gazdag bibliográfia és a pontos mutatók mellett egy gondosan dokumentált archontológiai függelék zárja, amely Sopron és Vas vármegyék, valamint Sopron és Szombathely városa 1605. évi tisztviselői karának névsorait közli.

Dominkovits Péter kötetével kitűnően bizonyítja a regionális szintű kutatások, ezen belül is Sopron város levéltára anyagának fontosságát nemcsak a Bocskai-felkelés, de Magyarország egésze kora-újkorai történetének feltárásában. Választott témája kapcsán is számos ponton mutat rá a további adatgyűjtés és elemzés lehetséges irányaira. Bízunk benne, hogy ő maga is és más kutatók is kedvet kapnak e kötet láttán a munka folytatására!